

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	15.11.2019
Received / Makale Geliş	05.09.2019	Published / Yayınlanma	17.11.2019

DR. ALİ ŞERİATİ'DE MEDENİYET VE HİCRET TASAVVURUNUN İSLAM SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ*

THE EVALUATION OF ISLAMIC SOCIOLOGY OF CIVILIZATION AND HEJIRA IN ALI SHARIATI

Dr. Öğr. Üyesi Ali Ulvi ÖZBEY

Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bingöl / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-7880-8312

Mustafa BEŞER

ORCID: 0000-0002-4083-7281

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1551>

Reference: ÖZBEY, A. U. & BEŞER, M. (2019). Dr. Ali Şeriatî'de medeniyet ve hicret tasavvurunun islam sosyolojisi açısından değerlendirmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(44), 3432-3439.

ÖZ

Ali Şeriatî, sosyal olaylara farklı bir bakış açısı ile yaklaşır ideal olanı her zaman gözler önüne sermeyi amaçlayan sıra dışı aydın, entelektüel ve fikir adamı olarak bilinmektedir. Ali Şeriatî uzun sayılamayacak ömrüne birçok konuyu sığdırabilmiş ve çoğu toplumsal olayları herkesten önce fark etmiş yaşamını irfan geleneği ile güçlendirmiş bir düşündürdür. Olaylara farklı perspektiflerle yaklaştığının kanıtını ispatlayabilecek aynı zamanda makalemizin konusu, medeniyet ve hicret ilişkisidir. Medeniyet ve hicret ilişkisi sosyal bilimler literatüründe çok az sayıda çalışmalara konu olmuş İslam Sosyolojisi disiplininin en önemli konularından biridir diyebiliriz. Derinlemesine sosyolojik analizler yapılabilmesine rağmen medeniyet ve hicret konusu, belki de neredeyse sadece teologların çalışma alanı olarak literatüre geçmiştir. Bizde bu çalışmamızda Ali Şeriatî'nin çalışmalarından yola çıkarak, medeniyet ve hicret ilişkisini farklı perspektiflerle irdelemeye çalışacağız ayrıca çalışmamızda medeniyet, hicret ve modernleşme kavramlarına dair medeniyet ve hicret ilişkileri ile ilgili sorulara cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ali Şeriatî, İslam Sosyolojisi, Hicret, Medeniyet, Modernleşme.

ABSTRACT

Ali Shariati is known as an unusual wise, intellectual and idea man who approaches to social situations with an unprecedented view and always aims to reveal the most idealistic one. He handled many matters in his whole life which can't be said it was too long and he was able to realize most of the social situations before anyone else and was able to make his life stronger with a comprehensive culture. This article simultaneously will reveal the proof that he was able to approach to the situations in a different way and the matter of this article is about civilization and hejira relations. We can say that in the history of liberal arts only a few studies have handled the relation between civilization and hejira and the relation between them is one of the most important matters of Islamic sociology discipline. Although the matter of civilization and hejira can reveal the social analysis deeply, it is regarded as being almost only a part theologian field. Dr. we will try to figure out the relation between civilization and hejira in different perspectives in our study via Ali Shariati's studies; furthermore, in our study we will be looking for the answers to the questions about civilization and hejira relations which are related to the notions of civilization, hejira and becoming modern.

Key Words: Ali Shariati, Sociology of Islam, Hejira, Civilization, Modernization

* Bu çalışma 19.04.2019 tarihinde gerçekleştirilen sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Ali Şeriatî, İslam'ı ve Kur'an'ı bilimsel, tarihsel bir bakış açısı ile görüşlerinin temeline oturarak hakikatin duyulmasının gür bir haykırıcısı ve benimsenmesinin savaşıdır. Ayrıca yaşamını irfan geleneği ile güçlendirmiş aydın bir kişiliğe sahip olan Ali Şeriatî, üretken ve özgün bir üslup ile nitelikli çalışmaları kısa yaşamına sığdırabilmiştir. Bunun böyle olduğuna eserlerindeki dâhiyane çabayla oluşan doyurucu bilgiler delil teşkil etmektedir. Aydın, entelektüel ve fikir adamı tanımlarını bu bağlamda ele alacak olursak, Müslüman aydın, entelektüel ve fikir adamlarının İslam medeniyetlerinin sorunlarına tepkisiz kaldıkları veya Batılı bilim ile cevap verdikleri görülmektedir. Oysaki İslam toplumlarının derinlerde yatan en büyük arzusu, seküler bilgi ile şekillenen bilimden ziyade ilmi açıdan Kur'an ve Peygamberin sünnetinden beslenen sosyolojik ve bilimsel dayanağı olan bilgi ve bilime ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Kanaatimize göre temel çerçevede tevhid inancına sahip bir toplumun ve bu bağlamda medeniyetin inşası hicretin en esaslı yüce gayesini oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle herhangi bir toplumun hicret etmeden ve yeni bir yurt edinmeden eski alışkanlıklardan kurtulması, kabilevi temelli, az gelişmiş yaşam tarzından sıyrılarak medenileşebilmesi kolay bir hadise değildir. Dolayısıyla hicretleri, peygamberlerin ve peygamberlerine iman edenlerin herhangi bir sebeple karşı karşıya kaldıkları zorunlu nedenlerle yaşadıkları yerlerden kaçışları, bir başka güce iltica etmeleri, sığınmaları şeklinde anlamamak gerekmektedir (Külekcî, 2018, s. 12).

Belirli sosyal bilimler disiplini perspektifleriyle irdelendiğinde hicret, peygamberlerin veya peygamberin hayatında sıradan tarihi bir olaydan ziyade son derece derin sosyolojik ve felsefi mana içermektedir. İslam Medeniyeti Tarihi tahkik edildiğinde görülmektedir ki hicret, İslam tarihinin başlangıcı olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda düşünüldüğünde; İslam tarihinde birçok önemli olayların cereyan etmesine rağmen hicretin İslam tarihi başlangıcı olarak sayılması konuyu daha da önemli kılmaktadır. İslam tarihinde hicreti önemli kılan bir diğer unsur ise İslam medeniyetinin inşasındaki ilk adım olarak görülmesidir.

Hicreti konu edinen çalışmalardan ve İslam tarihindeki hicret vakasından hareketle denilebilir ki yeni dini düşünceler veya kitleleri harekete geçirecek fikirler, toplumdaki var olan düzen ve kalıplaşmış düşüncelerden dolayı baskı görmeleri elzemdir. Dolayısıyla İslam dini de varlığını devam ettirebilmek ve Mekke'nin toplumsal şartlarına boyun eğmemek için baskının ve zorun olmadığı yere hicret etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bir İslam medeniyetinden söz edilemezdi. Bu perspektiften düşünüldüğünde medeniyet, geçmişten günümüze birçok tartışmalara konu olan bir kavramdır. Medeniyet, bir toplumun sahip olduğu dil, düşünce, bilimsel ve felsefi gelişmelerinin bütünüdür. Bu bağlamda genelde üçüncü dünya ülkeleri özelde ise İslam toplumları; Batı düşüncesi ekseninde gelişen seküler paradigmanın oluşturduğu adına medeniyet dediği popüler söylemlerden ziyade kendi iç dinamikleri ile geliştirdikleri bilimsel, düşünsel ve felsefi dayanağı olan medeniyet tasavvuruna ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla bu makalemizde İslam toplumlarının derinlerde yatan arzularına çare olacak İslam sosyolojisinin kısa bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Sonraki başlıklarda ise medeniyet kavramının manası üzerinde durulduktan sonra kelimenin tarihsel boyutunu temel alarak medeniyetin tanımı yapılmaktadır daha sonra medeniyetin oluşumunda en önemli etken olarak görünen hicret kavramının sosyolojik perspektiften değerlendirmesi yapılmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı tarihte iz bırakmış medeniyetlerin, medeniyet seviyesine ulaşımlarındaki en önemli etkenlerden biri olarak görünen hicretin etkisini ortaya koymaktır. Bu çalışmanın bir diğer amacı ise literatürde medeniyet ve hicret ilişkisini konu edinen çalışmaların az olması da konunun üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Araştırmada medeniyet ve hicret ilişkisi üzerinde durulup bir topluluğun medeniyet seviyesine ulaşırken hicretin rollünün ne denli etki ettiği ele alınmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili literatür taraması yapıp benzer çalışmalar incelenmiştir ve ağırlıklı olarak Ali Şeriatî'nin fikirleri üzerinden içerik analizi yapılmıştır.

2. YAKIN DÖNEM İSLAM SOSYOLOJİSİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ

İslam sosyolojisi, Batı paradigması doğrultusunda şekillenen sosyolojik bir bakış açısından ziyade İslami kaynaklardan beslenen özgün İslam Sosyolojisi disiplinine gereksinim duymaktadır. Müslüman sosyologların bu alana yeteri kadar önem göstermemeleri ve bu alana ilgisiz kalmaları konu ile ilgili çalışma yapan Müslüman sosyologların eleştirilerinin odağında olmuşlardır. İslam sosyolojisi disiplinine dair yapılan çalışmaların az olması bu alanın genç bir disiplin olmamasıyla ve araştırılmaya değer konuları bulundurmaması ile ilgili değildir. Bilakis konunun hummalı, titiz çalışma disiplini ile ele alınması gerektiği ve geçmişten günümüze değişime uğrayan İslam toplumlarının; tarihi, sosyolojik ve antropolojik çalışmaları baz alarak İslam terminolojisi bağlamında derin sosyolojik analizler yapılmasını gerektiren bir durum olmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, İslam Sosyolojisi disiplini üzerine çalışma yapan ve bu alanın Sosyal Bilimler literatürüne en büyük katkıları olan aynı zamanda kendilerinden sonraki Müslüman sosyal bilimcilere kaynak sağlayan sosyolog ve entelektüel fikir adamları şunlardır; Ali Şeriati, İlyas Ba-Yunus, Ferid Ahmed, Samiye Mustafa Haşşab vb. İlk olarak açıklamalarımıza İslam Sosyolojisine büyük katkıları olan aynı zamanda konu ile ilgili ilk çalışmaları yapan İranlı düşünür Dr. Ali Şeriati'nin "*İslam Sosyolojisi*" adlı eseri ile başlamamız konunun kronolojik sıralaması açısından daha uygun olacaktır.

Ali Şeriati'nin düşünce ve dünya görüşünün temeli, evrenin manevi bir yoruma dayalı olmasıdır. Ona göre, bir düşüncenin dayanağı; ruhsuz, bilinçsiz, bilimsiz ve hedefsiz zayıf bir bilimden ziyade; güçlü, iradeli, istekli ve özünde ideal bir yaratıcılık gücü olan bir bilim anlayışına dayanmaktadır (Şeriati, 2017: 336). Buna binaen İslam aydınları ve entelektüelleri genelde Müslümanların sorunlarına tepkisiz kalması özelde ise İslam Sosyolojisine yeteri kadar önem göstermemeleri Şeriati'nin eleştiri odağı olmuştur.

Son yıllarda aydınların çoğu, konuşmanın hiçbir faydasının olmadığına, acılarımızı dile getirmenin hiçbir şeyi halletmeyeceğine inanmaya başladılar. Benim görüşüme göre bu düşünceler yanlış bir varsayıma dayanıyor. Çünkü gerçekte şimdiye kadar pek konuşmadık, dertlerimizi dile getirmedik bu dertlerimize bilimsel açıdan yaklaşmadık. Şimdiye kadar yaptığımız bütün iş, yakınmaktan ve inleyip-sızlanmaktan başka bir şey değildi bunların hiçbir işe yaramayacağı zaten belliydi (Şeriati, 1997: 39). Görüldüğü üzere Müslüman aydınlar batının düşünce zindanından kurtulamadıklarından ve Müslüman toplumların sorunlarına çözüm üretememelerinden söz edebiliriz. Dolayısıyla Müslüman aydınları toplumsal anlamda endişe taşımamaları eleştiri odağında olmalarına sebep olmuştur.

Çalışma alanı Din Sosyolojisi olduğundan dolayı onun düşüncesinin temeli Kur'an'ın ve İslam literatürünün terminolojisinden yararlanarak İslam'a dayanan bir İslam Sosyolojisi oluşturmaktır. O, İslam'ı ve Kur'an'ı araştırırken aynı zamanda Peygamber'in sünnetinde derin bilimsel, tarihi ve sosyolojik veriler barındırdığı kanısına varmıştır. Dolayısıyla Şeriati'nin düşünce kaynağını İslam ve Kur'an şekillendirmektedir. Ayrıca İslam Sosyolojisi perspektifinden açıklamaya çalıştığı diğer bir sorun ise hem sosyolojinin hem de tarih biliminin çıkmazı olan; *Toplumların gelişmesini ve değişimini sağlayan temel etken nedir?* Sorusudur (Şeriati, 1997: 43-46).

Ali Şeriati, bu soruya vermiş olduğu cevapla bir kez daha düşüncesinin temelinde Kur'an'ın olduğunu ve gelenekselleşmiş sosyolojik bakış açısından farklı bir bakış açısıyla yaklaştığını kanıtlamıştır. İslami bir perspektifle toplumların gelişimini ve değişimini belirleyen dört temel etken "kişiler, gelenek, rastlantı ve en-nas (halk)" tır.

İslam Sosyolojisinin oluşumunda ve gelişiminde etkili olan diğer bir isim ise Ferid Ahmed ile beraber "*İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*" adlı eseri kaleme alan İlyas Ba-Yunus'tur. O da tıpkı Ali Şeriati gibi Müslüman aydınların ve akademisyenlerin İslam Sosyolojisi üzerine çalışma yapmamalarını sert bir dille eleştirmiştir.

Ba-Yunus'a göre birçok Müslüman öğrenci Batı'da ve Batı sosyolojisi geleneği ile eğitim gördüklerinden dolayı bu Müslüman sosyologların sosyoloji uğraşlarının İslami meseleler olmadığına dikkat çekmektedir. Müslüman sosyologlar bu alanda orijinallik ortaya koymak yerine genellikle teknisyen olmayı ve kendi ülkelerindeki üniversitelerde yönetici olarak çalışmayı tercih etmişlerdir. Bu konu ile ilgili İlyas Ba-Yunus, Nazmul Kerim'in uyarılarına dikkat çekmektedir. Kerim'e göre "Batılı yazarların İslam toplumlarının üzerine yaptıkları çalışmalarda kullandıkları teori ve yöntemlerin

sınanmamış uygulamaları ardında gizlenen tuzaklara karşı önlem almamızın zamanı gelmiştir.” (Ba-Yunus & Ahmed, 1986: 48-49).

Ba-Yunus ve Ahmed 'in İslam Sosyolojisine en büyük katkıları Batı sosyolojisi doğrultusunda İslam toplumlarında sistematize edilen kurumlar yerine, İslam Sosyolojisi ile yoğurulmuş bir sosyoloji doğrultusunda kurumsal hayatın Müslüman toplumlara nasıl sirayet edilmesi gerektiğini açıklarken söylemlerini Kur'an'ın toplumsal derin manasına dayandırmasıdır.

İslam Sosyolojisine katkıda bulunan diğer bir yazar ise “*İslam Sosyolojisi*” adı altında görüşlerini kaleme alan Samiye Mustafa Haşşab'tır. Haşşab'ın İslam sosyolojisine en büyük katkılarından biri; sosyoloji disiplinin İslam toplumlarının tarihine büyük önem vermesi araştırma, inceleme, analiz ve bilimsel delillendirmesiyle İslam toplumunun yükselme dönemlerinde emin ve doğru adımlarla kaydettiğini makro ölçekteki olayları ele alması lazımdır (Haşşab, 2015: 66).

Yukarıda ifade edildiği üzere Haşşab'ta tıpkı Dr. Ali Şeriatî gibi İslam Sosyolojisinin gelişimini derin sosyolojik ve tarihi analizlerin bilimsel bir perspektifle İslam toplumlarının ihtiyaçlarına cevap vermeyi bilimsel bir metot ile yapmayı amaçlamaktadır. Mustafa Haşşab'a göre İslam sosyolojisinin temas ettiği konuları şöyle sıralamaktadır (Haşşab, 2015: 66-68):

1. *İslam Sosyolojisi, teoloji ve metafizikten uzak bir tavır takınarak bilimsel açılımlar üzerinde yoğunlaşmalıdır. Buna binaen İslam Sosyolojisi toplumun inşasında getirmiş olduğu ana umdeleri temel unsurları ortaya çıkarmada sosyolojik yöntemi kullanmak ister.*
2. *Bütün sosyal sistemler ve olgular birbirleri ile irtibatlı olduğundan ötürü İslam Sosyolojisi bu olguların tamamlayıcısı niteliğindedir.*
3. *İslam sosyolojisinin temas ettiği önemli diğer bir konu ise İslam sosyal düşünce tarihinde işgal ettikleri ürünleri ortaya çıkarmaktır. Çünkü bu önderler (Alusi, Mesudi, Farabi, İbni Miskeveyh, İbni Haldun vb. sayabiliriz) İslam bilim tarihinde ışık kaynağı olmuştur.*
4. *İslam Sosyolojisinin konusu, İslami düşüncenin umumi manada insanlık düşüncesine sunduğu verileri ve bu verilerin, sosyal düşüncenin tarihinde ve onun gelişimindeki rolünü kapsar.*
5. *İslam sosyolojisinin açıkça önem verdiği konulardan biri onun, sosyolojik kanunlara veya bu kanunların yerini tutan genel hükümlere ulaşmak istemesidir. Bu ise ancak analizci, gözlemci ve karşılaştırmalı bir araştırmanın neticesinde hâsıl olur. Bu gaye İslam Sosyolojisi için yeni bir hedef değildir.*

Günümüzde Müslümanlar, modern çağın ideolojileri doğrultusunda şekillenen bilim anlayışından ziyade, geçmişte birçok Müslüman bilim insanının yaptığı gibi İslami değerler ile yoğurulmuş bilim anlayışına ihtiyaç duymaktadır. Din Sosyolojisi alanında farklı birçok çalışması bulunan Prof. Dr. Ali Coşkun'a göre Müslüman toplumların ve bilim insanlarının derinde yatan en büyük özlemleri, İslami değerlerin bilime yansımalarıdır (Coşkun, 2011: 25). Özetle ele alınan İslam Sosyolojisi çalışmalarına binaen genelde İslam Sosyolojisinin özelden ise Ali Şeriatî, İlyas Ba-Yunus ve Mustafa Haşşab'ın temel amaç/amaçları İslam toplumlarının maruz kaldığı Batı menşeli bir sosyolojiden ziyade bilimsel bir perspektif ve multidisipliner bir yöntem ile İslam toplumlarının sorunlarına çare olacak bir İslam Sosyolojisi üretmektir.

3. MEDENİYETİN HAKİKATİ VE DEĞİŞEN MANASI ÜZERİNE

Medeniyet (temeddün), “m-d-n” kökünden olup Medine (şehir) sözcüğüne akrabadır. Diğer batılı bazı dillerde de özellikle Fransızca, İngilizce ve Latince' de de medeniyet tanımı için aynı anlama gelen civilisation kavramı kabul görüşmüştür. Civilisation Fransızca kökenli bir kavram olup tıpkı Medine kavramı gibi şehirli, şehre mensup anlamlarına gelmektedir (Şeriatî, 2016b: 15). Medeniyet kelimesinin etimolojisine baktığımız zaman aslında Batı kaynaklı ve batının tahakkümü sonucunda oluşan bir durum olmadığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak kelimelerin etimolojisinin önemini Konfüçyüs, şu sözlerle vurgulamaktadır. “Toplumun kaderi senin eline verilirse onu düzeltmek ve iyileştirmek için ne yapardın? Sorusuna Konfüçyüs şöyle cevap verir; ilk isim isim ve kavramları değiştirmek olacaktır. Çünkü toplum, isim ve kavramları yanlış tabir etmek ve kullanmakla bozulur.” (Şeriatî, 2005: 40).

Görüldüğü üzere medeniyet kavramının etimolojisi doğrultusunda medeniyetin aslında ihraç edilebilecek bir kavramdan ziyade toplumların gelişimleri doğrultusunda maddi ve manevi bütünlüklerinin ürünüdür. Bu bağlamda eğer bir toplum kendi iç dinamiklerine bağlı bir şekilde toplumsal kalkınmasını gerçekleştiremez ve başka toplumların değerlerini benimseyip gelişim sürecini buna göre şekillendirdiği takdirde medenileşemez çünkü medenilik, sadece maddi uğraşlar sonucunda erişilecek bir merteye değildir. Böyle bir durum söz konusu olsaydı bugün dünya üzerinde birçok medeniyet ve medeni insandan bahsedilirdi.

Medeniyet, uzun yıllardır dilimizden düşmeyen kitaplarımızın ve yazılarımızın ana temasını oluşturan, toplumların tahavvül sürecinde kilit rol oynayan aynı zamanda birçok diplomatik tartışmalara konu olan bir kavramdır. Birçok açıdan ele aldığımızda toplumların gelişim düzeyleri, refah seviyeleri, bilimsel gelişmeleri ve daha birçok farklı durumlarla karşılaştırılan medeniyet; her şeyden önce toplumların ahlaki, bilinç ve davranış biçimlerinin ötesinde bir durumdur. Bu bağlamda, mağaralardan devasa gökdelenlere, avcı toplayıcı toplumlardan tarım toplumuna, tekerleğin icadından Mısır piramitlerine, barutun keşfinden matbaanın icadına ve daha birçok toplumsal değişim, gelişim ve kalkınma süreçlerini içinde barındıran aynı zamanda ilmi ve bilimsel gelişmelere paralel doğrultuda toplumların medeniyet seviyesine tekâmül eden zihinsel bir gelişimi ifade eder.

Geri kalmış ülkeler, Avrupa'nın yalnızca maddi hayatını edinmeyi medeniyetin asıl faktörü olarak görüyorlar hâlbuki medeniyet aktarılacak ve örnek alınacak bir durum değildir. Medeniyet, insanı belli bir aşamaya ulaştıran bir iç durum, ruhi ve insani bir hâldir (Şeriatî, 2005: 40). Buna binaen bir medeniyetin inşasında belirtileceği üzere, dini, akli, ahlaki ve ruhi ortama gereken önemin verilmesi sonucunda bir medeniyetin inşasından söz edilebilir. Bugünün gerçekliği ile küresel ölçekteki varoluşlar medeniyet tanımını, tasvirini ve tasavvurunu tamamen insanın maddi tarafına hitap edebilecek bir şekilde, medeniyet olgusunu deforme ederek ve içini boşaltarak yeniden dizayn etmektedir. Bu bağlamda düşündüğümüzde küresel kültür imparatorluğu yıkım temelli gerçekleştirdiği bu eylemlere medeniyet kisvesini giydirmektedir. Küreselleşmiş kültür imparatorluğu, yalnızca kendi ismini ve cismini medeniyet adıyla meşruiyete büründürerek bunun dışındaki anlayışlara ve toplumsal işleyişlere var olma hakkı tanımamaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinin bugün Batıyı medeni olarak kabul etmelerinin temelinde eurocentrik (Avrupamerkezcilik) düşünce anlayışı yatmaktadır. Bu düşünce anlayışı üçüncü dünya ülkelerine sadece Avrupa merkezli bir bakış açısı dışında başka bir bakış açısına fırsat vermediği için bütün medeniyet tasavvurları geri kalmış toplumlarda eurocentrik bir düşünce anlayışı etrafında şekillenmektedir.

Medeniyet kavramı, istikrarlı bir şekilde günümüzde hala tartışma konularının başat aktörü konumundadır. Fakat günümüzde insanlar, medeniyete ruhi ve felsefi bir gelişim sonucunda toplumda tekâmül edilebileceği düşüncesi yerine, toplumların modern çağın sözde medenileştirici söylemleri ve paradigmalarını benimsemesi medeniyetin oluşumundaki temel öğeler olarak kabul edilmektedir.

Buna binaen İslam Felsefesi ve İslam-Batı ilişkileri üzerine çalışmaları bulunan İbrahim Kalın'a göre medeniyet kavramı 21. Yüzyılda anlamını hâlâ muhafaza edebiliyor mu? Sorusuna iki düzlemde cevap vermektedir; birincisini, siyasi-toplumsal düzlemde küreselleşme, ikincisini ise Westphalian Anlaşması ile ulus-devlet sistemi olarak belirtmektedir. Birinci düzlemde modernleşme, küreselleşme ve iletişim araçları ile birlikte din, kültür, gelenek ve mülhaza konumuz olan medeniyet kavramları zayıflatılarak, dejenere ve deforme edildiği üzerine genel bir görüşten bahsetmektedir. İkinci düzlemde ise medeniyetin özgür iktidarını Westphalian Antlaşması ile ulus-devlet sınırları içerisine hapsedilerek gerçek medeniyet olgusundan söz edilemeyecek hale getirildiğinden bahsetmektedir. (Kalın, 2018: 9-10).

Genel itibarı ile medeniyet olgusu bugünün gerçekliğinde tek ulus-devlet sınırlarına, tek şahsi toplumlara, tek yerel kültürlerle, ait kılınarak başka ulusların, başka toplumların, başka kültürlerin ve başka medeniyetlerin oluşumuna hayat hakkı tanınmamakla birlikte bu toplumların kendilerine has medeniyet tasavvurlarını yapmalarına bile imkân tanımamaktadır. Küresel ölçekteki oluşumların, şekillendirdiği paradigma olgusu içerisinde ürettikleri akımlar, kuramlar ve kavramlar dahilinde başka toplumlara, kültürlerle kendi bencil paradigmalarıyla tahakküm etmelerinden ötürü farklı medeniyetlerin var olabilmesinden söz etmek imkânsız bir durum olarak görülmektedir.

3.1. Medeniyetin Oluşumunda Hicretin Rolünün Sosyolojik Perspektiften Analizi

Toplumların veya fertlerin buldukları coğrafyadan karşılaştıkları psikolojik, ekonomik, dini, siyasi vb. olaylarla baş edemeyecek güçte olmaları nedeniyle buldukları yurdu terk edip varlıklarını devam ettirebilecekleri ilmi, ekonomik, dini ve siyasi gelişmelerin olabileceği elverişli coğrafyalara hicret etmeleri olağandır.

Bergson'un deyişiyle, dış dünya, kapalı toplumlarda yaşamakta olan fertlerin gözünde sınırlı, küçük, durgun bir dünyadır. Bunun aksine, açık toplumlarda yaşamakta olan fertler ise aynı dünyayı sınırsız ve sürekli değişim içinde görür (Şeriati, 1991: 18).

İnsanlık tarihindeki kapalı ve açık dinlerin, kapalı ve açık toplum ve uygarlıkların incelenmesi şu gerçeği ortaya çıkarmaktadır; hicret fert veya toplumun yere bağımlılığını koparır ve toplumu bağımlılıktan kurtarır. Hicret, insan ve toplumun dünya görüşünü değiştirir ve sonucunda da dinsel, fikrîsel, duygusal donukluğu ve gerilemeyi de iptal eder, toplumsal çürümeyi önler (Şeriati, 1991: 22).

Bergson ve Şeriati'nin görüşlerine dayanarak denilebilir ki Kavimler Göçü, ilk çağın sona ermesine aynı zamanda orta çağın başlamasına sebep olan ve günümüz Avrupa medeniyetlerinin temellerinin atılmasında rol oynayan önemli bir olaydır. Orta Asya'daki Hunların başlatmış olduğu Kavimler Göçü Bergson'un tasvir ettiği açık topluma örnek olarak verilebilir. Hunlar; Orta Asya'daki Çin egemenliğinden kurtulmak ve hayatlarını daha iyi bir şekilde idame edebilecekleri mutaassıplığın ve diktaların olmadığı her türlü ilmi, dini, siyasi, ekonomi vb. gelişmelerin sağlanabileceği yerlere göç ederek bugünkü Avrupa'daki birçok medeniyetin temellerini atmışlardır. Bu bağlamda hicret, İslam tarihinde toplumların durağanlığına, alışılmış dünyevi hayat tarzlarına, buldukları coğrafyadaki hâkim kültürün bağnazlığına son verecek ve toplumların tarih sahnesinde medeniyet üretebilmelerine olanak sağlayabilecek bir olgudur. Dolayısıyla hicretin Kur'an'da içerdiği derin sosyal anlamından yola çıkarak, hicretin Hz. Peygamberin hayatında sıradan bir olaydan ziyade İslam medeniyetinin oluşumunda başat aktör konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, hicretin medeniyet oluşumundaki etkisine dair ilk analizleri yapan Ali Şeriati'nin görüşleri şu şekildedir.

Onun fikirlerinin temelinde İslam ve Kur'an vardır. Dolayısıyla Şeriati'nin aydınlığa kavuşturmak ve kanıtlamak istediği konu, Kur'an ayetlerinden yola çıkarak hicretin aslında sıradan bir olaydan ziyade insanlık tarihinin tekâmülünde önemli bir rol oynadığıdır. Tarih bilimine başvurarak, muhaceret adı altında ele aldığı aynı zamanda tarih felsefesinde ve sosyoloji çalışmalarında konu olmayan fakat Kur'an'da derin mana içeren hicret, oluşan ilk medeniyetten (Sümer) son medeniyete (Amerika) kadar tarihte iz bırakmış 27 medeniyetin oluşumunda etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Şeriati, 2016a: 344-349). Ayrıca Ali Şeriati Kur'an'daki kavramların hangi sıklıklarla ve sıralamasının nasıl olduğunu, hicret kelimesinden sonra "Amenü-İman ettiler. Hacerü- Hicret ettiler. Cehedü-Savaştlar" vurgulayarak bu kelimelerin peş peşe gelişinin bir tesadüf sonucu olmadığını belirtmiştir (Şeriati, 2005: 53).

Bu bağlamda Kur'an'da geçen bu kelimelerden yola çıkarak denilebilir ki insanlar buldukları coğrafyada zulme duçar olmamak için toplumsal olarak varlıklarını sürdürebilmeleri adına iman ettikten sonra hicret etmeleri gerekir. Aksi takdirde Şeriati'nin de belirttiği üzere eğer Hz. Muhammed, Mekke'nin o dönemki koşullarına boyun eğseydi ya da koşulları değiştirmeye kalkmaya çalışıp ona vahiy aracılığı ile insanlara ulaştırması gereken dini anlatıp taraf toplamaya çalışsaydı, yıllarda geçseydi İslamiyet Mekke' de yayılmazdı ve Hz. Muhammed Mekke'yi fethedemezdi. Dolayısıyla baskının ve zorun olmadığı bir topluma hicret edildikten sonra düşünce geliştirebilecektir. Bu bağlamda Ali Şeriati; Kur'an'da geçen hicret şekillerini şu beş başlık altında ele almaktadır.

1- *Dönüşü Taahhüd Edilen Hicret: Bu kokuşmuş, bozulmuş muhite muzaffer dönmek için yapına bir hicret çeşididir.*

2- *Serbest ve Taahhüdü Olmayan Hicret: Siyasi ve içtimai şartlar ile ortamın özellikleri öyle bir durumdur ki hicretten sonra muzaffer olarak tekrar dönmenin ihtimali yoktur. Çünkü geri dönülmesi düşünülen ortam gerek içte gerekse dışta umut verici olmalıdır.*

3- *İlim İçin Hicret: Rönesans'la beraber mana kazanan bir durum olmakla hicret ilmin gelişmesinde önemli bir özellik konumuna gelmiştir.*

4- *İktisadi Hicret: Kur'an iki yerde hicret edenlerin bol ganimetlere sahip olduklarını anlatır. İktisadi hicret yükselişin ve yaşamının ilerlemesinin etkenidir*

5- *Ruhi Hicret: Buna Kur'an'ın ilk indirilen işaret edilmektedir. Peygambere hitaben denilmektedir ki "Ey örtülere bürünmüş (adam) kalk ve korkut."(el-Müdesir/1-2). Bu ayette kalkma, temelli ilkelerdendir (Şeriatı, 2005: 54-57).*

Müslümanlar hicret deyince, Peygamber'in buyruğu üzerine bazı sahabelerin Mekke'den Habeşistan'a ve Medine'ye göç etmesini anlamaktadır. Bazılarına göre genel olarak hicret; ilkel yahut yarı medeni bazı toplumların coğrafi veya siyasi sebeplerle bir yerden başka bir yere göç etmelerinden ibarettir. Müslümanlar için ise Müslümanların ve Peygamber'in hayatında olmuş bir olaydır. Ne var ki Kuran'ın hicreti anlatırken kullandığı ifadeden, hicretin felsefi ve sosyal açıdan çok derin bir kavram olduğunu sezindim. Daha sonra dikkatimi tarihe yöneltince, hicretin hiçte tarihçilerin göstermek istediği gibi basit bir olay olmadığını, tam tersine son derece muhteşem bir ilke olduğunu buna rağmen şimdiye kadar kimsenin bu konuya değinmediğini gördüm. Bütün tarih boyunca hicret, medeniyetlerin doğuşunda başlıca etken olduğu halde, tarih felsefesiyle uğraşanlar bile bu konuya gereken önemi vermemişlerdir (Şeriatı, 1997: 44).

Görüldüğü üzere hicret, somut olarak bir mekândan farklı bir mekâna gitmenin ötesinde düşünsel temelde belirli amaç ve gayeler barındırmaktadır. İslam tarihinde birçok önemli olaylar olmasına rağmen hicretin İslam tarihinin başlangıcı sayılması onun ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Aynı zamanda Uzak Doğu dinlerindeki ve toplumlarındaki öncü bilgilerin hayatlarına bakacak olursak. Budda ve Lao-Tzu gibi bilgelere tıpkı Hz. Muhammed gibi buldukları toplumlardan cebir sonucunda hicret etmişlerdir. Budda, varlıklı bir hayata sahip olmasına rağmen sahip olduğu zenginlikleri geride bırakarak kendisini dünyevi arzularından soyutlamış ve hakikatin peşine düşerek dününce dünyasına yoğunlaşmıştır. Taoizm'in kurucusu olarak bilinen Lao-Tse, bulunduğu toplumdaki hükümdarlığın çökmek üzere olduğunu görünce kentten hicret etmek zorunda kalmıştır.

Görüldüğü üzere Kadir Albayrak' a göre hicret, tersten okunduğu vakit aslında cebrin sonucunda toplumların kurtuluş yolunda önemli bir tercih sunmaktadır. Bu bağlamda hicret, toplumların dinamik bir tutum sergilemelerinde ve kalkınmalarında önemli bir etkidir (Albayrak, 2008: 81-82).

4. SONUÇ

Çağımız aydınların görevi, İslam'ın bireye ve topluma hayat veren, gelecekte de insana rehberlik edecek bir düşünce olduğunu benimseyip bilmektir. Günümüz aydını bu görevi bireysel ve kişisel bir borç kabul edip, çalışma alanı ne olursa olsun İslam dinine ve onun önde gelen şahsiyetlerine (kendi çalışmaları açısından) yepyeni bir gözle bakmam zorundadır. İslam'ın öylesine değişik boyutları ve yönleri vardır ki herkes kendi çalışma alanı içinde ona yepyeni bir bakış açısı bulabilir(Şeriatı, 1997: 43).

Bu bağlamda denilebilir ki Müslüman toplumlarının yegâne ihtiyaçlarından biri, Batılı bakış açısı ile şekillenen bir sosyolojiden ziyade, İslam'ın öz kaynaklarından beslenen bilimsel bir dayanağı olan bir İslam sosyolojisidir. Dolayısıyla Müslüman aydın ve entelektüellerin görevi, İslam toplumlarının ihtiyaçlarına çare üretebilmek adına çaba sarf etmek olmalıdır. Onlar Batılı bilgiyi takip etmek yerine ait oldukları toplumların sorunlarını giderecek özgün metodlar kullanmalı ve toplumlarının kalkınmalarında gerekli bilgiyi üretmelidirler. Bu amaç doğrultusunda hareket eden; Ali Şeriatı, İlyas Ba-Yunus, Mustafa Haşşab vb. Müslüman sosyologlar bilimsel bir İslam sosyolojisinin gerekliliğini şiar edinen öncü isimlerdendir.

Müslüman toplumların yegâne ihtiyaçlarından bir diğeri ise İslam'ın insan odaklı maneviyatı baz alan medeniyet anlayışıdır. Bu bağlamda İslam'ın bu medeniyet anlayışının dayanakları ise toplumların tekâmül süreçlerinde kilit rol oynayan bütünleştirici ve toplumsal kalkınmayı sağlayan etkenlerdir. Dolayısıyla Müslüman toplumlar, Batı'nın seküler dünya görüşü ile temellenen maddi rekabet, menfaate dayalı toplumsal düzeni ve medeniyet kisvesi giydirdiği küresel ölçekteki ayrıştırıcılara gereksinim duymamaktadır. Hicret ise İslam tarihi açısından Müslümanların bu tasvir edilen medeniyet seviyesine ulaşmasının müsebbibidir. Çünkü hicret önceki başlıkta değinildiği gibi barındırmış olduğu derin felsefi ve sosyolojik manası ile maddi belirleyicilerden öte manevi bir hakikati temsil ettiğinden dolayı İslam medeniyeti tarihinde başat aktördür.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, K. (2008). Tebdil-i Mekânda Ferahlık Var Mıdır? veya Eyne'l Mefer?, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi*, 5(3), 81-82.
- BA-YUNUS, İ. ve AHMED, F. (1986). *İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*. Kaya, R. (Çev.). İstanbul: Bir Yayıncılık.
- COŞKUN, A. (2011). Genel Sosyolojiden İslam Sosyolojisine, *Eskiyeni Dergisi*, (22), 57-82
- HAŞŞAB, S. M. (2015). *İslam Sosyolojisi*. Coşkun& Özmen, A&N. (Çev.). İstanbul: Çamlıca Yayıncılık.
- KALIN, İ. (2018). *Barbar-Modern-Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- KÜLEKÇİ, C. (2018). *Hicret*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- ŞERİATİ, A. (1991). *Her Hicret Bir İnkılap*. Elmas H. (Çev.). Ankara: İhtar Yayıncılık
- ŞERİATİ, A. (1997). *İslam Sosyolojisi*. Sökmen, K. (Çev.). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- ŞERİATİ, A. (2005). *Medeniyet ve Modernizm*. Çakan, İ. (Çev.). İstanbul Yeni Zamanlar Yayınları.
- ŞERİATİ, A. (2016a). *Medeniyet Tarihi I*. Okumuş, E. (Çev.). Ankara: Fecr Yayınları.
- ŞERİATİ, A. (2016b). *Dünya Görüşü ve İdeoloji*. Çamurcu, K. (Çev.). Ankara: Fecr Yayınları.
- ŞERİATİ, A. (2017). *Öze Dönüş*. Okumuş, E. (Çev.). Ankara: Fecr Yayınları.